

באדינרי

מתוך הסוויטה מס' 2 בסי מינור לחליל ותזמורת

מאת יוהאן סבסטיאן באך (1750-1685)

על המלחין:

יוהאן סבסטיאן באך נולד בעיר אייזנאך, במחוז תורינגיה, ערש הפרוטסטנטיזם. גם משפחתו של באך הייתה פרוטסטנטית אדוקה, ובאך גדל והתחנך בהשראת האמונה הדתית, עבד ויצר למען הכנסייה.

שבעה דורות לבית באך היו מוסיקאים מקצועיים; עובדה זו באה לידי ביטוי מובהק בראשית המאה ה-18, כאשר שלושה מבני המשפחה כיהנו בר-בזמן כנגני עוגב נודעים.

יוהאן סבסטיאן החל בחינוכו המוסיקלי עוד בילדותו בהנחיית אביו, מוסיקאי ידוע, שהיה נגן כינור וויולה; הוא אף זכה לשיר במקהלת הכנסייה בניצוחו של אביו. בהיותו בן תשע, התייתם יוהאן סבסטיאן מהוריו ועבר להתגורר בבית אחיו (יוהאן כריסטוף) אשר המשיך לדאוג לחינוכו המוסיקלי, בהוראת נגינה בצ'מבלו ובעוגב. עם התקבלותו כנער מקהלה בעיר לינבורג, עזב באך את בית אחיו והתמסר כל כולו ללימודי הלחנה, לאמנות הנגינה במקלדת ומעל לכל שקע בלהיטות בספריית הכנסייה שם נחשפה בפניו המוסיקה הדתית, הקולית והכלית, שחברה עד ימיו. מאוחר יותר, בהיותו בן תשע עשרה התמנה כנגן עוגב בעיר ארנשטאד, עובדה שאיפשרה לו מבחינה גיאוגראפית להאזין לדיטריך בוקסטהודה (מגדולי הנגנים בעוגב באירופה בימים ההם), לספוג ממנו טכניקות חדשות, להתרשם מסגנון ההלחנה ומעריכת הקונצרטים התזמורתיים והווקאליים, הן למסגרת הכנסייתית והן לזו החצרנית החילונית.

המינוי החשוב הראשון של באך היה בעיר מילהאוזן; הוא החזיק במשרה זו תשע שנים. למרות שמשרה זו לא נחשבה ליוקרית ומעמדו השתווה לבעלי מלאכה אחרים, שמו הלך לפניו כגדול נגני העוגב בזמנו.

באך הירבה לנוע מנסיכות לנסיכות בחיפוש אחר מקורות פרנסה, חינוך נאות לשבעת ילדיו מנישואיו הראשונים עם מריה ברברה וכו' נרחב לביטוי אמנותי. לא אחת הסתכסך עם משפחות הדוכסים בשל ערעור מעמדו והרעת תנאי העסקתו; כך היה לדוגמא בנסיכות וואיימר, שם פסח הדוכס על באך ובחר באדם אחר למשרה של מנצח. משעזב את הנסיכות ופנה אל עבר העיר קאתן לרגל מינויו כמנצח הנסיכות, הרחיב באך את הרפרטואר שלו, בעיקר על בסיס מוסיקה חילונית להרכבים קאמריים ותזמורתיים.

אופייה של המשרה החדשה בקאתן קבע כיוון חדש בהלחנתו של באך. קאתן הייתה נסיכות קאלוויניסטית, אשר טקסיה הליטורגיים אופיינו בצניעות, באיפוק ואף בסגפנות. ההלחנה להרכבים כליים לא נועדה לשירות הכנסייה. עובדה זו אפשרה לבאך לחולל שינויים בסגנונות ובז'אנרים החילוניים. ואכן, "תקופת העוגב" חלפה, ובתמיכתו המלאה של הנסיך הצעיר ליאופולד (נגן כינור, ויולה דה גמבה ומקלדת) באך הרחיב, כאמור, את הרפרטואר האינסטרומנטלי החילוני, כמו לדוגמא הסוויטות, הקונצ'רטי וכן יצירות רבות לכלי סולו.

אשתו הראשונה של באך הייתה מריה ברברה. במהלך שנות נישואיהם נפטרו שלושה מבין שבעת ילדיהם, והיא עצמה נפטרה בשנת 1720. שנה לאחר מותה, נישא באך בשנית עם זמרת סופרן צעירה, אנה מגדלנה, בתו בת ה-12 של חצוצרן העיר. אנה מגדלנה ילדה לו שלושה עשר ילדים, ובמקביל לעיסוקיה בשגרה המשפחתית העמוסה, מצאה לה גם שעות של פנאי להתקדמות בלימודי מוסיקה, וכן עזרה לבעלה במלאכת השיעתיק של תווים.

בעקבות סכסוכים בין באך ובין אשתו של הנסיך ליאופולד, וכן בשל שינויים משמעותיים שחלו בעדיפויות המוסיקליות בחצר, עזב באך את קאתן ובמאי 1723 קיבל על עצמו את תפקידו האחרון: מנהל המוסיקה בבית-הספר על-שם תומאס הקדוש בלייפציג. תפקידו כמנהל מוסיקלי של הכנסייה וראש מחלקת המוסיקה באוניברסיטה איפשרו לו שטחי פעולה רבים ומגוונים. בלייפציג חיבר באך את יצירותיו המונומנטאליות, ליטורגיות וחילוניות כאחד.

במשך עשרים וארבע השנים הבאות, עד יום מותו, ישב באך בלייפציג.

יצירותיו של באך לא זכו להערכה ראוייה בחייו; כאמור, הוא היה מפורסם בקרב בני דורו כנגן עוגב. כמאה שנה לאחר מותו, במאה ה-19, חשף המלחין צלטר את יצירותיו של באך מחדש, וביוזמתו של תלמידו, פליכס מנדלסון, הן הוכרו כיצירות מופת באולמי הקונצרטים, והפכו לנכסי צאן ברזל עד ימנו.

על הסוויטה:

הסוויטה היא סדרה של מחולות, או פרקים בהשראת מחולות, השזורים כמחרוזת ומבוצעים זה אחר זה.

בראשית תקופת הברוק חוברו פרקי הסוויטה על פי עקרון האחדות בתחום הטונאליות ובתחום הרעיונות המוסיקליים המשותפים על הוואריאנטים שלהם. מאוחר יותר חלו שינויים משמעותיים בעקרונות ההלחנה של פרקי הסוויטות. הסוויטות התזמורתיות של באך לדוגמא, הושפעו מהסגנון המוסיקלי של החצר הצרפתית, קרי: סוויטה להרכב תזמורתי, עם פתיחה מלכותית ומרשימה וניצול יסוד הניגוד בין הפרקים העוקבים באופי שלהם, בטמפו שלהם, במשקל ובתבניות המקצב. בהמשך גילולה הפכה הסוויטה ממוסיקה למחול ליצירה מבדרת, ומבחר הריקודים, מספרם וסדר הופעתם התגמש.

באמצע המאה ה-17 התגבש מבנה הסוויטה לכלול ריקודי חובה וריקודי רשות.

הפרקים - המחולות שנשתמרו בדרך כלל היו:

האלמנד - מוצאו מגרמניה, ריקוד בקצב מתון, במשקל זוגי, לרוב עם אקדס של שמינית;

הקוראנט - פירושו: ריצה; מוצאו מצרפת ומאיטליה; הקוראנט הצרפתי איטי יותר מן האיטלקי ומשקלו מתחלף מ- $3/2$ ל- $6/4$;

הסרבנד - יש סברה שמוצאו ממרכז אמריקה ומשם התגלגל לספרד במאה ה-16; זהו ריקוד כבד, אצילי ואיטי במשקל משולש, בדרך כלל עם דגש על הפעמה השנייה;

הג'יג - מוצאו אירי-אנגלי-סקוטי; זהו ריקוד בקצב מהיר, כמעט תמיד במשקל זוגי ופעמה טרנרית (משולשת).

מבין ריקודי הרשות ששולבו בסוויטות: מנואט, בורה, גאבוט ועוד.

הסוויטה מס' 2 בסי מינור, לחליל ותזמורת

הסוויטה חוברה בעת שהותו של באך בנסיכות קאתן. באך המשיך את מסורת ההלחנה של סוויטות תזמורתיות שהחלה בגרמניה עם המלחין גיאורג פיליפ טלמאן.

המידע אודות ארבע הסוויטות התזמורתיות של באך מועט. הפרטיטורות אבדו, וכל מה שנותר הוא תפקידי הכלים בנפרד. עובדה זו הקשתה לא מעט על החוקרים בניסיונם לשחזר את היצירה במלואה על כל הדקויות שלה, כמו למשל פירוט מדויק על אודות כלי הנגינה המשתתפים, האירועים שלכבודם הוזמנה כתיבת כל אחת מן הסוויטות, או התיקונים והגירסאות המתקנות שנהג המלחין לשרבט בתוככי הפרטיטורות המקוריות. יחד עם זאת, מאחר ופרטי ההרכב התזמורתי של חצר קאתן היו ידועים ומתועדים בימים ההם, נקל לשחזר את ההרכב התזמורתי בכללותו.

הסוויטה מס' 2 לחליל ותזמורת הינה, לדעת חוקרים רבים, קונצ'רטו לחליל ותזמורת כלי קשת (ללא האבובים והבאסונים שהשתייכו לתזמורת החצר). אפשר לומר שסוויטה זו היא בעצם הקונצ'רטו הראשון לחליל ותזמורת שתועד בספרות המוסיקה המערבית.

לסוויטה מס' 2 שבעה פרקים:

• אוברטורה	• בורה
• רונדו	• פולונז
• סראבנד	• מינואט
	• בָּאָדִינְרִי

הבָּאָדִינְרִי

הפרק המסיים את הסוויטה מס' 2 לחליל ותזמורת, הוא מן המרשימים ביותר בספרות המוסיקה לחליל; הן המימד הוירטואוזי והן זה ה"לירי-שירתי" הפכוהו לפופולרי החל מ"תחייתה המחודשת" של המוסיקה של באך במהלך המאה ה-19.

הבאדינרי הינו ביטוי מובהק לתפיסה שרווחה מראשית המאה ה-17 עם עליית המוסיקה האינסטרומנטאלית האמנותית ברחבי אירופה. ואמנם, מלאכת הבנייה והפיתוח של כלי נגינה חדשים ומחודשים בראשית הבארוק ובמהלך כל התקופה, לוותה בתפיסה הלחנתית ווירטואוזית שהחצינה את החידושים בתורת כלי הנגינה, את הפיתוח הטכני שלהם, ובעיקר את

הרחבת היכולות הבלתי מוגבלות של האמנים המבצעים אשר התמודדו עם אתגרים תובעניים וראוותניים כאחד בשעת הנגינה.

מקור השם באדינרי צרפתי; פרושו קטע גנדרני והיתולי. בסוויטות של המאה ה-18 זוהה השם באדינרי עם קטגוריה של מוסיקה מהירה ומשעשעת. בפרק זה מפגין החליל את קלילותו וזריזותו ללא הרף, כיאה למצלולים האמורים להוביל לשיאים מרשימים ובכך לחתום את היצירה כולה.

תכונות בולטות של פרק הבאדינרי:

- 1) אופי נמרץ, קליל וזריז
- 2) טמפו מהיר מאד
- 3) תבניות מקצב הבנויות על משכים קצרים
- 4) הגדים מוסיקליים באורכים שונים, חדורי אנרגיה ומוטוריקה מתמדת (Perpetuo mobile) המטשטשים את האתנחתות והמנוחות הצפויות.
- 5) יסוד הסקוונצה כמרכיב מרכזי הבונה ומגלגל כל תבנית או מוטיב
- 6) התכונות שנמנו עד כה משמשות בסיס למאפיין המרכזי של היצירה, קרי, יסוד הוירטואוזיות; יצירה הדורשת מן המבצע כושר ומיומנות נגינה גבוהים ומפותחים.

הרעיונות המוסיקליים המרכזיים:

בפרק שני מוטיבים מלוריתמיים בולטים המוצגים על ידי החליל:

- הראשון מביא תבנית המבוססת על צלילי האקורד המשולש, וחוזרת שלוש פעמים בסקוונצות יורדות עד להשלמת מרווח האוקטבה.

- השני מבוסס על צליל חוזר וקפיצה גדולה כלפי מעלה. אף מוטיב זה חוזר בסקוונצות.

ניתן לסכם את מהלכי ההלחנה של הפרק באופן הבא: בניית פסיפס המשלב הכרזה של מוטיבים מבריקים עם קטעי מעבר וסיכום המבוססים על משכים קצרצרים, ומשמשים גורם מאיץ בתוך הפרק.